

Józsa Márta

VALAMI KÖZBEJÖTT

– Sinkó Ervin
és a munkásmozgalmi
valóságshow

„Tudod, rabbi, ki tenné a legnagyobb jót az Úristennek ezzel a földnek nevezett filoxérás szőlőskertjével? Aki egycsapásra megszabadítaná valamennyi nemzeti megváltójától és nemzetközi világbolondítójától. De valamennyitől!” Ezt tépelődésre és önmarcangolásra hajlamos, zsidó anyjára emlékeztető, s emiatt rabbinak becézett Jani fiának mondja Klamm Márton kiábrándult szocialista képviselő 1932. július 28-án. Ez már a végjáték, a dráma tizennegyedik napja. Aznap kivégzik Sallai Imrét és Fürst Sándort, aminek innen nézve azért lesz jelentősége, mert a munkásmozgalmat mint fogalmat, beszédtemát és elvrendszer beköltözik a polgári nappalikba is. Azzal a soha el nem csépelhető, szintúgy önmarcangoló kérdéssel együtt, miszerint vészjós időkben mi is a felelős értelmiségi magatartás, mennyire dolgozunk a betűvetőnek a társadalmi kérdésekbe való közvetlen beavatkozás, ki az, aki elv- és nézetkülönbségeink ellenére még *comme il faut*, és ki az, akitől el kell határolódnunk, vagy akit ki kell kö-

zösíteniünk. Kérdés, hogy Sinkó Ervint beengedjük-e, beengedtük-e mi a nappalinkba. Könyvtárunkba. És ha igen, ott maradt, maradhatott-e, vagy a látogatás után gondosan feltöröltettük cipője nyomát a bejárónőnkkel. No és hogy mi magunk milyen alapon ítéltük meg, dönthetjük el mindezt.

Tudván, hogy nem normális dolog olyan korban élni, amikor nagy lemondás és nagy bátorság egyaránt kell a mindennapok minimális emberi arculatához. Mert a nyomorral körülvett embernek egy bizonyos ponton túl lelkiismeret-furdalást kell éreznie addig, ameddig le nem mond a mindaddig szükségesnek ítélt javairól, például magáról az értelmiségi életforma kellékeiről az újságtól az ebéd utáni kávéig, szivarig. A magánidőről. Bátorságának pedig aránytalanul nagyoknak kell lennie, amennyiben személyes biztonsága, vagy éppen élete lehet mindennapos tétje a reggeli nyílt szívű tükörbe nézésnek. Ezek nem normális állapotok, nincs megnyugtató magatartásbeli kódex. Mégis, gazdasági válság és az önkorlátozást mindinkább kiiktató, az alattvalóknak tekintett polgárokkal való párbeszédet visszautasító hatalmak regnálása idején a probléma felmerül. Aztán valahogy a helyzet ideig-óráig megoldódni látszik, és ezekben a békésebb időkben az okok feltárásánál valahogy mindig sürgősebb dolgunk akad. Most, hogy van már csekélyke, bő évtizednyi távolságunk, s távolságtartó rálátásunk a huszadik századra (melynek gyermekei vagyunk mi, felnőtt olvasók), döbbenet állapíthatjuk meg, milyen távol állunk a feldolgozástól, s hogy milyen sok morális kérdés maradhatott önreflexió, reflexió és árnyalt elemzés nélkül. Pedig Sinkó Ervinnek nem (sem) lehetett könnyű lenni.

Kérdés például az, hogy lehet-e a hit, sokszor a fanatikus rajongás értelmiségi paradigma? Holott érdekünk volna, hogy tisztázzuk. A (majdnem teljesen) háború nélküli nemzedék, amelynek tagjai vagyunk, csaknem konszenzuálisan minősítette történelemnek a huszadik századot, alakított ki egy álláspontot, és most szájátva áll az előtt az állapot előtt, hogy a falakból kipotyogó csontvázak megakadályozzák a generációk

Nyerges Gábor Ádám

FELJEGYZÉSEK KÉSZÜLNEK V.

válogatott szavait ahogy itt hagyta
mint egy rosszul domesztikált
kutya valahány ezrelékét
mint húsban talált rágós sejtcsomó
vagy túl korán megfejtett
de végig nem írt keresztretjvény

emlékezni csak homályosan tudok
inkább a dolgok értelme marad meg
és a hangulat vágyódom
a nyaralónkban lógó elemes falióra
után ami végleg elvette az időérzésem
mostanra már bizonyára megállt

a fejem bár egyre széjjelebb futnak
kósza kontúrjaim haj és arcszörzet
dolgában már egészen bibliai
leginkább magamon tapasztalom
az idő múlását nevezetesen hogy
mióta tartanak az átmeneti hónapok

amíg nem veszek új szemüvegkeretet
óraszíjat nem látok fodrászt nem
borotválkozom fogyok vagy hízom
nyúlok meg vagy töppedek össze
kabátok mentén telnek az évszakok
más momentán nem jut eszembe

egyre kevesebbet beszélek és
türelmetlenebbül is hallgatok
gondolataimat már csak megszőrve
tartom számon felejttem egyre
a puszta létezését apró mementókat
hagyok hátra magamról

mások szavaihoz jobban kötődöm
ellenségeiméhez a legfőképpen
mostanság őket érzem közelebb
ahogy feldereng foguk közül
sziszegett véleményük ha épp
rágós falathoz érek

tagjainak, vagy az azonos generáció eltérő szocializációjú tagjainak a párbeszédét. Egyik vagy másik szerzőt kiírják a kontextusból, így aztán maga a kontextus is értelmezhetetlen marad. Sinkóról sok mindent el lehet mondani, talán amiatt, hogy igencsak túrt szerzőnek számított a rendszerváltás előtt (tegyük hozzá, mindez főként a magyarországi kánonban volt így, Vajdaságban és Erdélyben, eltérő okokból bár, de többé-kevésbé ismert szerző volt), de azt a legkevésbé, hogy komolyabb kísérletek történtek volna az általa vázolt világ és vallott hit megértésére és megközelítésére. Igaz, '90 után már csak túrtnek sem számított, inkább elsüllyedtek. Anélkül, hogy megnéztük volna, ki és mi van süllyedőben.

A *Tizennégy nap* olyan korban íródott tehát, amikor az európai polgárnak az elviselhetőnél jóval több kellemetlen kérdéssel kellett szembenéznie, és bármerre tekintett is segítségért, csak olyan megoldásokat találhatott morális problémáinak enyhítésére, amelyek hibás és erőszakos válaszokkal fenyegettek. Az alapvetően hívő alkat (akárcsak kortársai közül Koestler, aki többször is hitet cserélt, és mindegyiket ugyanolyan meggyőződéssel vallotta magáénak), Sinkó fiatal korában találkozik ugyan a Krisztus-hittel mint megoldással – ezt viszont aztán örökre el is hagyja, majd következetesen és nyíltan kiköt a kommunizmus mint hit mellett. A Tanácsköztársaság élményének feldolgozása után ihleti meg az a kétségkívül drámai pillanat, amikor a huszonkét halottal és tizennyolc sebesülten járó Matuska-merénylet után bevezetett statárium újra a háború előérzetébe sodorja a társadalmat. A Fürst és Sallai letartóztatása és kivégzése között eltelt két hétben lezajlott reality-show (amelynek vészes hangulatát fokozza a hírzárlat, az információhiány; az események és prognózisok az utcán, a piacon, a szalonokban meséltetnek és jóslatnak el) kézenfekvő drámai témának ígérkezett a Moszkvába emigrált írónak. Bele is fogott a drámaírásba, de kisvártatva – nem melleleg Kun Béla biztatására – műfajt váltott. Írt egy regényt, amelyet ő maga szerencsétlen sorsúnak nevezett, a referenciák is

minduntalan az *Optimisták* vagy az *Egy regény regénye* mögé sorolják, s melyet aztán 1950-ig nem is adnak ki (Magyarországon csak 1982-ben jelent meg a Gondolatnál). Vonalas berkekben sem aratott nagy sikert; alakjait nem tartották eléggé sematikusnak, üzenetét eléggé elvszerűnek.

A *Tizennégy nap* hősei távolról sem idegenek a magyar olvasó számára. A legnagyobb gonddal és empátiával megrajzolt szereplő, az 1919-es eseményekről éppen regényt, a „regény regényét” író Bollert Mihály akár Déry Tibor Parczen-Nagy Lőrincének osztálytársa is lehetett volna, mint a munkásosztálylyal rokonszenvező, de azok számára mindig idegennek maradó hőstípus. Aki egyébként a korszak irodalmában jellemzően pesti zsidó nagypolgár. Még akkor is, ha a szerző éppen nem mondja ki – ilyen Déry, akinél ez a hőstípus az úgynevezett álcázott zsidó besorolásba kerül. Sinkó ebben a kérdésben nyíltan fogalmaz, a különbség e tekintetben szembetűnő a két, egymással olykor nyíltan polemizáló szerző között. A különbség talán abból adódik, hogy a Vajdaságban eleve más volt a zsidókról való beszédmód, mint Budapesten.

A *Tizennégy nap* és a *Befejezetlen mondat*

megírása és kiadása kronológiailag csaknem párhuzamosan történik. Sinkó 1935-ben írja meg 1950-ben megjelenő regényét; Déry 1937-ben írta, de csak 1947-ben adta ki. Akár hathattak is volna egymásra, mindenesetre erősítik egymást. Az azonosságok nem lehetnek véletlenek, tanulságos korszemlélet rajzolódik ki belőlük.

A *Tizennégy nap* hősei kivétel nélkül archetípusok. A háromgyerekes (és további hármat elveszítő) Kende Julis Pócze Borcsa, József Attiláék szomszédja lehetne a város peremén. Vasalásból tartja fenn a családját, a szegényes konyhát megüli a gőz, majd a padlásra hordja serényen kegyelmességék monogrammal ellátott selyemgönceit; férje, a villamoskalauz számára az árulás vagy erkölcsi tartás örök dilemmája kenyérkérdéssé válik: ha hajlandó lenne besúgóvá válni, akkor előreléphetne a munkahelyén és így el tudná tartani nyomorgó családját. Ők – ahogy azt mindazok, akik még részesültünk tudományos szocializmus-oktatásban, tudjuk – a kispolgári csökevények foglyai, s ebből következően nem alakult ki osztálytudatuk. Nem rendelkeznek történelmi rálátással az eseményekre, választási lehetőségük a tisztes

Sinkó Ervin és felesége baráti társaságban, Moszkva, 1936

vagy a tisztességtelen túlélés. Ők kerülnek a tápláléklánc legaljára, minden cselekedetüket az egzisztenciális félelmek mozgatják. A szerző az esetek iránt érzett szimpátiáját érezteti ugyan, de ennyi: megoldás számukra nincs, lemondott róluk. Még a lányukról is, Terézről, a lompos és jelentéktelen protilányról is, akinek élete nagy élményévé válik egy illegális röpcézés, s akit megszépít a mozgalmi élet romantikája, míg férje besűgővává válása meg nem fosztja kapcsolataitól. Lázadása eredménytelen marad, a milió visszahúz. Amelynek a díszletei is ismerősek, ha egy ruha rongyos, akkor nagyon az, és csakis egy van belőle. A szoba, ha munkásé, akkor megosztott albérlet a padláson, szalmazsákkal, ha éhezésről beszélünk, akkor tényleg víz és száraz kenyér is alig jut, ha cipész, akkor Csoszogi bácsi módjára a legszegényebbeknek ingyen reparáló foltozóvarga, ha proligyerek, akkor sovány, beteges, a gyerekhalálról játszik szerepjátékot, mert a gyermeki éhhalál primér élménye a környezetből, ahol él... – és így tovább, sorolhatnánk a toposzokat. Sinkó a felvilágosult polgárságtól is megtagadja a kiutat: a szocialisták kiegyezésnek az erőszakos és korrupt hatalommal, tehát elvesztek, gyermekeik lázadása esetleges és elvtelen, nem tudják eldönteni, hogy betagozódjanak-e a kínálkozó polgári nyugalomba, vagy idealisztikusabb vizekre hajózva engedjenek-e világmegváltó hajlamaiknak. A fiatal, és talán az ifjú Sinkó alteregójának is tekinthető író döntései esetlegesek és határozatlanok, nem csupán szavajárása, elve is lévén a mondat: „ha valami közbe nem jön”.

Kié a jövő? Az a jövő, amely azután kezdődik, hogy az állami bakó teljesítette kötelességét? A fenyegetésnek azok állhatnak ellen – például Déry Krausz Évjének hasonmása, a mozgalomban való részvétel miatt háromévnyi börtönbüntetést már leült Selmeci Pali bátor felesége, Anna –, akik számára nyilvánvaló, hogy a családot, szerelmet felül kell írnia a mozgalom ügyeinek, az egyetlen válalható ügynek. Az igazi hősök önmagukat sem kímélik, nemhogy az ellenséget, tisztességük makulátlan, kiválásuk a társadalom szövetéből nyilvánvaló, olyan új világot akar-

nak teremteni, amelyben nyoma sem maradhat az addiginak. Nincs társadalmi szerződés, a hős számára egyetlen modell elképzelhető: az individuum teljes alárendelése, a harccal való feltétlen azonosulás.

Csakhogy Sinkó könyve nem használja az ötvenes években írott munkásmozgalom-történeti tematikájú kurzusregények sablonjait, hanem teremti őket. A legborzasztóbb talán az, hogy meggyőz arról: az élmény, amely megíratott, egy világról szól, és ez a világ létezett, bármikor reprodukálódhat. Sinkó hősei segítségével a baloldali közösség intellektuális térképét igyekeznek megrajzolni. A város peremének József Attila-i hangszerelésű leírása nem lehet véletlen egybeesés, és ilyenkor ott piszkálódik az emberben a kérdés: én mit tettem volna ott és akkor. Végül is – akár Sinkót olvasva hozzá – meg lehet érlelni valamilyen választ. Nem a korról, a teendőkről.

Sinkónál az igazságfogalmak sokat emlegettetnek és árnyaltan ábrázoltatnak, mint akinek eddig terjed az erkölcsi teherbíró képessége, vagy éppen itt szabnának határt hitbéli korlátai. Szabadságról viszont nem esik szó a könyvben. Mintha valami mindig közbejönne, mintha egy ilyen korban nem volna eléggé aktuális efféle luxuscikkről beszélni. A *Tizennégy nap* láttelelet egy korról, amely az igazságérzetet az elviselhetetlenségig próbára teszi. A könyv választ is ad arra a kérdésre, hogy miként, és főleg kiknek kellene megteremtteniük a méltónak és igazságosnak képzelt rendet. Ebben a tervezett rendben mindenkinek azt a szerepet kell eljátszania, ami jut neki. Nem dönthet, nincs mozgáster, a jövő a mozgalom vagy a halál. A *Tizennégy nap* és főként az *Egy regény regénye* írója haláláig hű maradt ehhez a gondolathoz: az ítélet az erőssége, nem a kritika. Megváltani akar, nem felszabadítani. Ezért nem juthatott el odáig, mint, mondjuk, a *Sötétség délben*. A nappalinkba ettől persze még nyugodtan bejöhet Sinkó, nekünk nem kenyerünk az ítélkezés. Sőt most, hogy újra kinyilatkoztató, és a szabadságesszményeket hovatovább kriminalizáló kor látszik eljönni, jöjjön is. Elbeszélgethetnénk, elég idő eltelt már, láttuk, amit látunk, szóval volna miről.